

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

УДК 336.71

В. В. Глущенко

доктор економічних наук, професор
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
ec-science@karazin.ua

Д. М. Соловійов

студент
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
ec-science@karazin.ua

СУЧАСНА БАНКІВСЬКА СИСТЕМА УКРАЇНИ І ГОЛОВНІ ПРОБЛЕМИ ЇЇ РОЗВИТКУ

У статті висвітлено сучасний стан банківської системи України, яка є важливим чинником стабільності і розвитку економічного життя країни. Розкриваються фундаментальні причини банківської кризи, головні проблеми розвитку банківського сектору та економіки країни в цілому. Системна банківська криза є результатом переплетення трьох груп проблем: багаторічних структурних та інституційних диспропорцій економіки України; системних проблем банківської системи; різкого загострення проблем банківської системи у 2014 році під впливом форс-мажорних зовнішньополітичних чинників та шоків з боку неправильних дій монетарного регулятора. У статті визначені макроекономічні пріоритети розвитку української економіки, які сприятимуть виходу банківської системи з кризового становища, а також ефективному її функціонуванню та розвитку. Запропонована система стратегічних і тактичних дій щодо виходу із кризи, розвитку банківського сектору, а також досягнення макроекономічних пріоритетів країни. Ключовими завданнями економічної політики повинні стати: кардинальне підвищення якості державного управління на рівні найвищих посад в Уряді, Національному банку та в інших інститутах влади; розроблення пакету стратегій і програм, які сформулюють ефективну промислову політику України; продовження мораторію на приватизацію земель сільськогосподарського призначення до виходу із кризи і зростання добробуту населення для забезпечення можливості повноцінної участі суспільства у майбутній приватизації. Першочерговими кроками для зниження системних ризиків повинні бути: термінове призначення високопрофесійного та незалежного складу Ради НБУ і вдосконалення юридичного механізму її впливу на Правління НБУ; проведення реформи Національного банку щодо монетарного і валютного регулювання, яка повинна базуватися на переході від домінування операцій постійного доступу до дискреційної монетарної політики. За цих умов стане можливим перехід до режиму гнучкого інфляційного таргетування, що передбачає оптимальний компроміс між забезпеченням цінової стабільності і стимулювання економічного зростання.

Ключові слова: банківська система, банківська криза, високотехнологічна продукція.

JEL Classification: G 21, E 31, E 52, E 58.

V. V. Hlushchenko

D. Sc. (Economics), Full Professor
V. N. Karazin National University
ec-science@karazin.ua

D. M. Solovjov

student
V. N. Karazin National University
ec-science@karazin.ua

MODERN BANKING SYSTEM OF UKRAINE AND MAIN PROBLEMS OF ITS DEVELOPMENT

Current state of banking system being the important factor for stability and development of economic life of the country is elucidated in the article. The fundamental causes of the banking crisis as well as the main problems of banking sector and economic development of the whole country are revealed in it. It can be noted that systemic

banking crisis is the result of interlacing of three groups of problems: the longstanding structural and institutional disproportions in the economy of Ukraine; systemic problems of banking system; abrupt aggravation of problems in banking system in 2014 under the influence of force-majeure factors in foreign policy and shocks caused by wrong actions of monetary regulator. Macroeconomic priorities for development of Ukrainian economy, intensive development of high-technology industry, science, technical and technological innovations being the main one of these priorities, as well as their implementation into industry and delivery for internal and external markets are presented in the article. The system of strategic and tactic actions for getting out of the crisis, as well as for developing of the banking sector and achieving macroeconomic priorities is also proposed in the article. The crucial tasks of economic policy should be as follows: cardinal improvement of the quality of public administration at the level of top-management officials in the government, National Bank and other institutions of authority; development of packaged strategies and programs for the formation of effective industrial policy of Ukraine; prolongation of moratorium on agricultural lands privatization until the end of the crisis and prosperity growth of the population for enabling full-fledged participation of society in the future privatization. The first-priority steps to reduce systemic risks should be as follows: urgent appointment of high-professional and independent staff to the Board of Ukrainian National Bank and the improvement of juridical mechanisms of its influence on the Ukrainian National Bank management; performance of the reform of the National Bank concerning monetary and currency regulation that should be based on transition from dominance of constant-access operations to discretionary monetary policy. Under such conditions it will be possible to provide transition to flexible inflation targeting regime being the optimal compromise ensuring price stability and stimulating economic growth.

Keywords: banking system, banking crisis, high-technology production.

JEL Classification: G 21, E 31, E 52, E 58.

В. В. Глущенко

доктор экономических наук, профессор

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина

ec-science@karazin.ua

Д. М. Соловьёв

студент

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина

ec-science@karazin.ua

СОВРЕМЕННАЯ БАНКОВСКАЯ СИСТЕМА УКРАИНЫ И ГЛАВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЕЁ РАЗВИТИЯ

В статье освещено современное состояние банковской системы Украины, которая является важным фактором стабильности и развития экономической жизни страны. Раскрываются фундаментальные причины банковского кризиса, главные проблемы развития банковского сектора и экономики страны в целом. Так, можно отметить, что системный банковский кризис является результатом переплетения трёх групп проблем: многолетних структурных и институциональных диспропорций в экономике Украины; системных проблем банковской системы; резкого обострения проблем банковской системы в 2014 году под влиянием форс-мажорных внешнеполитических факторов и шоков со стороны неправильных действий монетарного регулятора. В статье определены макроэкономические приоритеты развития украинской экономики, главный из которых – интенсивное развитие высокотехнологичной промышленности, науки, технических и технологических разработок, их внедрение в производство и вывод на внутренние и внешние рынки. Предложена система стратегических и тактических действий по выходу из кризиса, развития банковского сектора, а также достижения макроэкономических приоритетов развития. Ключевыми задачами экономической политики должны стать: кардинальное повышение качества государственного управления на уровне самых высоких должностей в правительстве, Национальном банке и в других институтах власти; разработка пакета стратегий и программ, которые сформируют эффективную промышленную политику Украины; продление моратория на приватизацию земель сельскохозяйственного назначения до выхода из кризиса и роста благосостояния населения для обеспечения возможности полноценного участия общества в будущей приватизации. Первоочередными шагами для снижения системных рисков должны быть: срочное назначение высокопрофессионального и независимого состава Совета НБУ и совершенствование юридического механизма его воздействия на Правление НБУ; проведение реформы Национального банка по поводу монетарного и валютного регулирования, которая должна базироваться на переходе от доминирования операций постоянного доступа к дискреционной монетарной политике. В этих условиях станет возможным переход к режиму гибкого инфляционного таргетирования, что предполагает оптимальный компромисс между обеспечением ценовой стабильности и стимулирования экономического роста.

Ключевые слова: банковская система, банковский кризис, высокотехнологическая продукция.

JEL Classification: G 21, E 31, E 52, E 58.

Постановка проблеми. Банківська система – система «кровообігу» будь-якої національної економіки. Тому її ефективне функціонування є важливим чинником стабільності і розвитку економічного життя країни. Системна банківська криза, що спостерігається зараз в Україні, є одним з головних джерел нестабільності і гальмування розвитку економіки, зростання безробіття, поглиблення бідності та загострення соціально-політичних ризиків. В умовах зовнішньої воєнної агресії такий стан може мати критичні наслідки для держави. Тому важливим практичним завданням є побудова глибокого аналітичного і методологічного фундаменту, що враховує специфіку системної кризи, яка відбувається в Україні і несе в собі значну загрозу не тільки для банківської системи, а і для економіки та суспільства в цілому.

Системна банківська криза, що розпочалась 2014 року і триває сьогодні, є результатом переплетення трьох груп проблем:

- багаторічних структурних та інституційних диспропорцій економіки України, що створюють постійні ризики загострення фінансових і валютних криз;
- системних проблем банківської системи, які в латентному стані існували більше десяти років;
- різкого загострення проблем банківської системи у 2014 році під впливом форс-мажорних зовнішньополітичних чинників та шоків з боку неправильних дій монетарного регулятора – Національного банку України, – які привели до трикратної девальвації гривні і перетворення банківської кризи у системну.

Проблема ефективного функціонування та розвитку банківської системи, якій присвячена ця стаття, є одним з ключів до економічної стабільності України. Від її вирішення залежить стабільність валютного курсу національної валюти, рівень інфляції, рівень безробіття, економічне зростання, надійність банківських установ, дієвість платіжно-розрахункового механізму, активізація ринкової кон'юнктури, а також стан платіжного балансу, який визначає ефективність функціонування економіки країни в цілому. Для вирішення поставленої проблеми необхідні скоординовані спільні дії Уряду, Національного банку, інших державних структур і всіх громадян України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Початок вирішення проблеми банківської кризи був частково покладений в Комплексній програмі розвитку фінансового сектору України до 2020 року (Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року, 2015), що існує і реалізується Національним банком. Але, поруч з певними позитивними моментами, ця програма містить суттєві недоліки та протиріччя. Тому був розроблений проект Стратегії розвитку банківської системи України 2016–2020 (Стратегія розвитку банківської системи України 2016–2020 «Синергія розвитку банків та індустріалізації економіки», 2016), побудований на глибокому аналітичному й методологічному фундаменті. Також дослідженню проблем банківської системи присвячені праці українських та зарубіжних учених: В. Міщенко (Міщенко, 2016), С. Науменкова (Науменкова, 2016), Ч. Каломіріс (Calomiris, 1995), Ж. Тіроль (Tirole, 2006), Дж. Айзенман (Aizenman, 2015), Р. Ла Порта (La Porta, 1999), Л. Лаівен (Laeven, 2001), Л. Кломп (Klomp, 2014).

Мета статті. На основі розкриття фундаментальних проблем розвитку банківського сектору та економіки країни в цілому запропонувати систему стратегічних і тактичних дій щодо виходу із кризового становища і розвитку банківської системи України.

Основні результати дослідження. Системним джерелом банківських криз є глибокі структурні диспропорції економіки України, які сформовані протягом десятиріч внаслідок дії руйнівних процесів, що за зворотними зв'язками підсилюють один одного й утворюють порочне коло. До цих диспропорцій можна віднести:

- деструктивну модель сировинної відкритої економіки, яка характеризується концентрацією економічної активності на експорті сировини і товарів з низькою доданою вартістю та імпортом споживчих товарів з високою доданою вартістю. Така модель породжує періодичні кризи платіжного балансу, пов'язані з глобальними циклами цін на сировину;
- консервацію кланово-олігархічного устрою, що призводить до монополізації або олігополізації ринків й активів. Це породжує низький рівень розвитку малого та середнього бізнесу (далі МСБ) і системну корупцію на рівні управління державою;
- перетворення державних органів в неефективного та корумпованого менеджера, що призводить до деіндустріалізації та закріплення моделі сировинної економіки;

– перманентні проблеми з правами власності. Як наслідок, відсутність довгострокових інвестицій на внутрішньому ринку, перманентна робота через офшори та виведення капіталу, гальмування розвитку промисловості та високих технологій, закріплення сировинної моделі і періодичні валютні та фінансово-економічні кризи (Стратегія розвитку банківської системи України 2016–2020 «Синергія розвитку банків та індустріалізації економіки», 2016).

Внаслідок того, що вітчизняна економіка розвивається за моделлю сировинного придатку глобальної економіки, банківський сектор має глибинні системні проблеми, які відображують структурні диспропорції, зазначені вище. Якщо економічна і монетарна влада не має ефективних стратегій реагування на ці виклики і допускає помилки, то заходи регуляторів стають додатковими шоками для банківської системи, як це відбулось протягом останніх років, і в країні розвивається фінансово-економічна, валютна та банківська кризи.

До системних проблем української банківської системи слід віднести:

- системний дефіцит довгострокових ресурсів (або ресурсів, залучених на термін 5-10 років). Це позбавляє банківську систему властивостей інвестиційного кредитора, який може стабільно фінансувати ефективні проекти з довгим операційним циклом реального сектору економіки та, відповідно, мати стабільні прибутки на довгостроковій основі;
- невиконання банківською системою функції головного кредитора для стратегічної структурної перебудови економіки, імпортозаміщення, розвитку потужної високотехнологічної промисловості, МСБ;
- диспропорції банківських балансів за строками визрівання пасивів і активів (*maturity mismatch*);
- диспропорції банківських балансів за валютами (*currency mismatch*);
- прихід банків з іноземним капіталом в Україну після 2005 року не послабив системні проблеми банківського сектору й економіки в цілому;
- протягом останніх років зазначені системні проблеми не виправлені, а тільки загострилися.

Системна банківська криза, яка розпочалася 2014 року і триває сьогодні, стала проявом неефективної політики НБУ за останні роки та втрачених десятиріч для структурної перебудови і високотехнологічного промислового розвитку вітчизняної економіки.

Розглянемо тенденції глобальної економіки та світові тренди монетарного і банківського регулювання. За оцінками МВФ, стриманий попит та звужені перспективи розвитку світової економіки обумовлюють високу вірогідність несприятливих коливань цін на традиційні експортні товари України, їх зростання останнім часом є нестійким. Такі тенденції уповільнюють приплив іноземної валюти в країну, а отже, ускладнюють умови для стабілізації гривневого курсу. За цих умов ще більше актуалізується створення системних стимулів для розвитку експорту, зокрема виробників високотехнологічної продукції, та підтримки кредитування реального сектору, імпортозаміщення, МСБ. Звуження зовнішнього попиту на вітчизняний експорт прискорили падіння промислового виробництва. Його обсяг за 2014–2015 рр. скоротився на 21,8% (МВФ, 2016). Найбільше постраждали експортоорієнтовані галузі та ті, що розташовані в зоні бойових дій. Проте імпорт товарів також зменшився, зокрема внаслідок падіння світових цін на паливно-енергетичні ресурси. Торговельний баланс вже з квітня 2014 року знаходився в зоні рівноваги, тобто фундаментальних причин для трикратної девальвації гривні 2014–2015 рр. не було. Одним з суттєвих факторів різкого падіння курсу гривні були помилки монетарного, валютного і банківського регулювання НБУ. У розвинених країнах внаслідок необхідності подолання глобальної фінансово-економічної кризи відбувається фундаментальна зміна філософії центрального банкінгу, яку називають «ною ерою» монетарної політики. Її сутність в інтенсивному проведенні продуктивної грошової емісії (тобто емісії, яка використовується реальним сектором виробництва товарів) і переорієнтації емісійних каналів на стимулювання кредитування реального сектору, зокрема високих технологій, МСБ (Стратегія розвитку банківської системи України 2016–2020 «Синергія розвитку банків та індустріалізації економіки», 2016).

З огляду на звуження зовнішнього попиту на вітчизняний експорт і необхідність подолання глобальної фінансово-економічної кризи можна стверджувати, що зараз посилюється потреба переорієнтації монетарної політики з непродуктивної емісії, розкручування фінансових «бульбашок» з депозитними сертифікатами НБУ і «ручного» неефективного управління у валютній сфері на створення системних стимулів для розвитку експорту, зокрема виробників

високотехнологічної продукції, підтримки кредитування реального сектору, імпортозаміщення, МСБ.

Розглянемо причини загострення макроекономічної кризи в Україні протягом 2014–2015 років. Економіка України та, зокрема, банківська система протягом останніх років знаходиться під впливом значних шоків, що перманентно діють з трьох джерел: зовнішнього воєнно-політичного; внутрішнього структурно-економічного; а також шоків з боку макрорегулювання. Проаналізуємо розвиток інфляційних процесів (рис. 1). З травня 2012 до жовтня 2013 року річний плинний рівень інфляції коливався у межах від «мінус» 1,2% до 0%, тобто мала місце дефляція. 2014 року економіка України увійшла в стан стагфляційної кризи, яка у 2015 році набула небезпечного загострення: у квітні галопуюча інфляція сягнула 60,9% у річному вимірі (НБУ, 2016), а падіння ВВП у I кварталі – 17% (рис. 2). Девальваційний шок у лютому 2015 року до 30,01 грн/дол. на офіційному та до 40 грн/дол. на тіньовому ринках (НБУ, 2016) спровокував системну банківську кризу та розкручування девальваційно-інфляційної спіралі, що призвело до розвитку галопуючої інфляції.

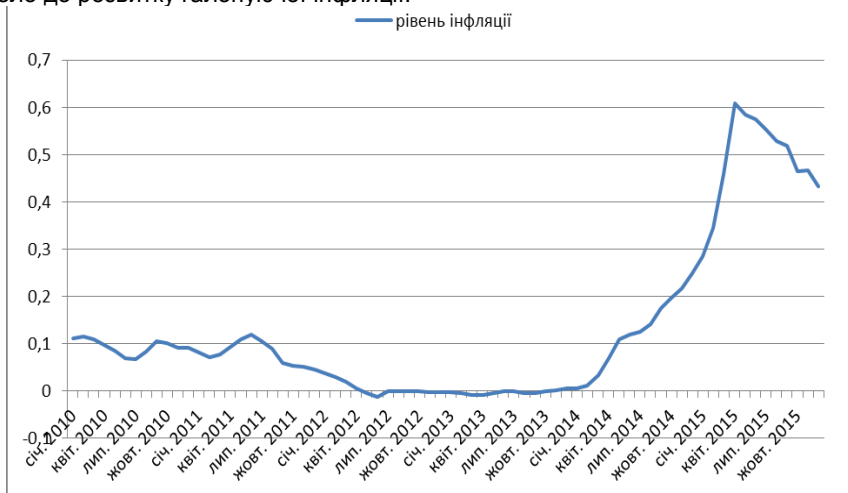

Рис. 1 – Річні плинні темпи інфляції у 2010–2015 роках, до відповідного міс. поперед. року, %
Джерело: дані НБУ, авторська розробка

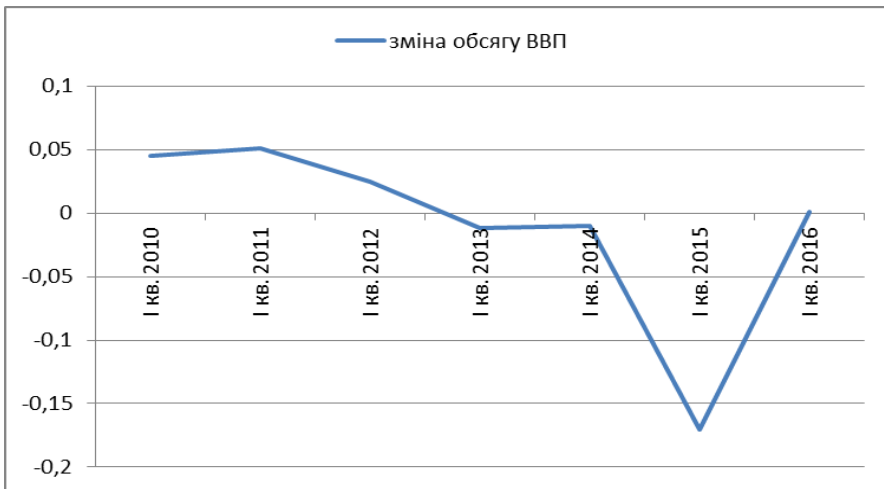

Рис. 2 – Зміна обсягу валового внутрішнього продукту у 2010–2016 роках, квартал до відповідного кварталу попереднього року, %
Джерело: дані Державної служби статистики України, авторська розробка

Структура відкритої сировинної економіки, якою є Україна, визначає те, що ціновим якорем є валютний курс. Інфляція є похідною від девальвації національної валюти, а також адміністративного підвищення цін. Головними причинами інфляції з 2014 року стали:

- зростання цін імпортованих товарів, виражених у національній валюті, внаслідок девальвації гривні, та передача цих ефектів на всі ціни товарів і послуг (pass-through effect);
- адміністративне підвищення цін і тарифів на житлово-комунальні послуги.

Як наслідок усіх зазначених причин, відбувся колапс кредитування реального сектору економіки, який став додатковим фактором гальмування ВВП. Також слід зазначити, що зростання цін не є інфляцією попиту, а являє собою інфляцію витрат внаслідок девальвації національної валюти і зростання цін на імпорт. Така інфляція не може бути подолана методами стримування попиту. Навпаки, треба стимулювати економіку через продуктивну емісію, яка через кредитні канали повинна потрапляти до реального сектору, підтримувати розвиток експортоорієнтованих виробництв з високою доданою вартістю і створювати стимули для заведення в країну валютної виручки експортерів, а також сприяти насиченню внутрішнього ринку товарами вітчизняного виробництва. Стимулювати виробництво, імпортозаміщення, насичення внутрішнього ринку вітчизняними товарами, зростання зайнятості і заробітних плат. З огляду на визначені причини інфляції, головними інструментами боротьби з нею повинні бути:

- стабілізація валютного курсу через реформу монетарного, валютного і банківського регулювання, спрямованого на підтримку розвитку реального сектору економіки, зокрема експортоорієнтованих виробництв з високою доданою вартістю, а також інтенсивний розвиток імпортозаміщення і насичення внутрішнього ринку товарами вітчизняного виробництва;
- мораторій на адміністративне підвищення цін і тарифів.

Продіагностуємо проблеми політики НБУ щодо монетарного і валютного регулювання. Головна проблема монетарного і валютного регулювання полягає в порушенні фундаментальних принципів виконання Національним банком своєї конституційної функції – забезпечення стабільності національної грошової одиниці і стабільності рівня інфляції. Для економіки України, яка є малою економікою, що розвивається за моделлю «експорт сировини і товарів з низькою доданою вартістю – імпорт споживчих товарів з високою доданою вартістю», якорем для стабільності цін, як було зазначено вище, є стабільність валютного курсу. Тому офіційні заяви НБУ, а також його дії, що ігнорували цю головну залежність, призвели до глибокої валютної кризи і галопуючої інфляції. 07.02.2014 НБУ відмовився від фіксованого валютного курсу. При відмові від фіксованого курсу основним емісійним каналом стають операції рефінансування і мобілізації коштів, що передбачає реформу операційної системи монетарної політики, у якій процентна політика стає найважливішим елементом регулювання, спрямованим на оптимальний рівень ліквідності в банківській системі. Це мало стати запорукою валютної стабільності в умовах ринкового курсоутворення. На жаль, такої реформи Національним банком не проведено і до сьогодні. Управління ліквідністю відбувається без орієнтирів на її оптимальний рівень. Тому на сьогодні маємо такі фундаментальні протиріччя у валютній сфері:

- НБУ офіційно задекларував режим гнучкого валютного курсу, проте одночасно з цим відсутній повноцінний міжбанківський ринок і ринкове курсоутворення внаслідок жорстких валютних обмежень, які є навіть жорсткішими, ніж були в умовах фіксованого курсу. Внаслідок цього у порівнянні з початком 2014 року ринок стиснувся у 6-7 разів, а основний масив валютних операцій суб'єкти національної економіки здійснюють на чорному ринку і за межами країни;
- навіть в умовах профіциту платіжного балансу або його стану, близькому до рівноваги, суспільство, банківська система та бізнес живуть у ситуації валютної нестабільності, негативних курсових очікувань, недовіри до Національного банку і національної валюти (Стратегія розвитку банківської системи України 2016–2020 «Синергія розвитку банків та індустріалізації економіки», 2016).

Стосовно проблем процентної політики слід зазначити, що з 19.08.2014 по 05.02.2015 ставка за кредитами овернайт була найменшою з-поміж усіх ставок рефінансування, а у грудні стала нижчою, ніж ставка овернайт міжбанківського ринку (НБУ, 2016). Така процентна політика, яка суперечить принципам оптимального управління ліквідністю, створила суттєві проблеми для валютного ринку і спровокувала різку девальвацію національної грошової

одиноці. Ще однією важливою проблемою процентної політики НБУ є надвисокі ставки за депозитними сертифікатами НБУ, які перешкоджають кредитуванню економіки і поглиблюють диспропорції міжбанківського ринку. Тому слід зазначити, що головною проблемою монетарної політики є не надмірна кількість грошей, а неправильне управління процесом грошової емісії, тобто хибний вибір її каналів, інструментів та кількісних параметрів регулювання. Сутність проблеми полягає в тому, що емісія грошей, яка використовується реальним сектором, є недостатньою, а та емісія, що використовується для розкручування «фінансових бульбашок», – надмірною. З одного боку, необґрунтована експансія операцій надкороткострокового рефінансування овернайт вела до зростання спекулятивних валютних операцій і тиску на курс гривні, а з іншого – безпрецедентні обороти операцій з депозитними сертифікатами НБУ за високими ставками створюють «фінансову бульбашку» з виплатою процентів за рахунок додаткової емісії. Це призвело до розкручування непродуктивної спіралі профіциту банківської ліквідності, поглиблення фрагментації міжбанківського ринку і блокування процесів кредитування, що перешкоджає розвитку банківської системи, економіки в цілому і виходу з фінансово-економічної кризи.

Системні проблеми банківської системи, економіки України і суспільства в цілому значною мірою обумовлені протиріччям між надзвичайно потужними важелями, сконцентрованими в руках керівника Національного банку, які миттєво та масштабно впливають на рівень життя кожного громадянина й умови бізнесу (через валютний курс, ціни, надійність депозитів та вартість кредитів). Суспільна ціна помилок такої офіційної особи (яка не є обраною всенародно або на засадах відкритого конкурсу) є настільки високою, що становить найбільш системні ризики і для економіки, і для кожної української родини. Тому для запобігання актуалізації системних ризиків і зниження соціально-політичної напруги в Україні надзвичайно важливим є вдосконалення юридичних механізмів призначення і підзвітності керівника Національного банку. Також практика показала, що юридичні механізми призначення Ради НБУ, яка здійснює нагляд за системою внутрішнього контролю Національного банку, мають суттєві вади, внаслідок яких Рада НБУ не призначена більше ніж півроку та порушується визначений законом порядок роботи Національного банку. Внаслідок відсутності ради НБУ, нею не були затверджені на 2016 рік:

- «Основні засади грошово-кредитної політики на 2016 рік», які б визначали стратегічний напрямок, у якому повинно діяти Правління і відповідно проводити комунікаційну політику із суспільством;
- кошторис НБУ, який є законодавчою основою для здійснення витрат Національним банком, тому незрозуміло на якій правовій основі НБУ здійснює поточні витрати.

При цьому діяльність НБУ залишається непрозорою та закритою для громадськості й учасників ринку. Активна самореклама НБУ не вирішує цю проблему і не веде до правдивої відкритої дискусії.

Тепер розглянемо структуру банківського ринку. Структура банківського ринку за власністю банків є несприятливою для розвитку української економіки. Домінуючу частку на банківському ринку займають банки з іноземним капіталом, включаючи банки з російським капіталом. На 01.10.2015 ці банки показали негативний фінансовий результат (збитки банків з російським капіталом склали 25,4 млрд грн, з іноземним (неросійським) капіталом – 13,4 млрд грн). Збитки отримали також українські державні банки (14 млрд грн). Тільки група банків з українським приватним капіталом на 01.10.2015 характеризувалась позитивним фінансовим результатом (прибутки по групі становили 0,36 млрд грн) (НБУ, 2016). Фінансовий результат банків України по групах за власністю за січень-вересень 2015 року зображений на рис. 3.

Структура банківського ринку за розмірами банків стає менш гетерогенною: за останні роки частка малих банків у статутному капіталі банківської системи зменшилась до 6%, а великих збільшилась до 75% (НБУ, 2016). Це посилює системні ризики і підриває фінансову стабільність. Фінансовий результат діяльності банків за групами показав, що в умовах кризи найбільш стійкими банками виявились малі банки (IV групи): на 01.10.2015 тільки група малих банків показала позитивний фінансовий результат – 813 млн грн прибутку (НБУ, 2016). Ці банки можуть стати головними кредиторами для фінансування МСБ.

Також слід зазначити, що зростає концентрація та знижується конкуренція на банківському ринку. Це призводить до загострення структурної проблеми олігополізації

української економіки і є досить тривожним сигналом, що потребує уваги Антимонопольного Комітету.

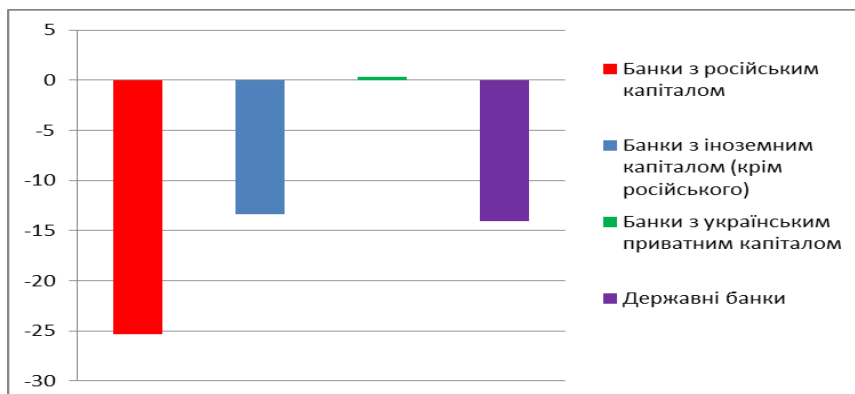

Рис. 3 – Фінансовий результат банків України за січень-вересень 2015 року, млрд грн
Джерело: дані НБУ, авторська розробка

Однією з головних причин зниження конкуренції на банківському ринку є виведення банків з ринку. Подальший розвиток цього процесу може поглибити структурну проблему української економіки, тобто її олігополізацію та підвищення концентрації банківського капіталу.

Розглянемо динаміку нормативів банківської системи. Значення нормативу достатності капіталу (Н2) в цілому по системі банків на 01.10.2015 складало 7,09%, тобто нижче нормативного значення (10%) (НБУ, 2016). Дані наведені на рис. 4.

Рис. 4 – Динаміка нормативу достатності (адекватності) регулятивного капіталу Н2 у 2013–2016 рр., %

Джерело: дані НБУ, авторська розробка

Група малих банків є найбільш стійким елементом банківської системи за нормативом достатності капіталу. Норматив Н2 у більшості малих і середніх банків, для яких висовуються вимоги до підвищення капіталізації, був вищим, ніж законодавчо встановлений мінімальний рівень у 10%. Тому є нелогічною потреба у докапіталізації банків, які мають і без того значний буфер капіталу. Щодо динаміки кредитних ризиків банківської системи (рис. 5), то станом на 01.01.2016 показник нормативу великих кредитних ризиків (Н8) у цілому по банківській системі становив 364,1%, що за даними МВФ є найбільшим показником серед європейських країн (НБУ, МВФ, 2016).

Рис. 5 – Динаміка нормативу великих кредитних ризиків у 2013–2016 роках
Джерело: дані НБУ, авторська розробка

Також слід сказати, що протягом двох криз (2008–2009 рр. і 2014–2015 рр.) відбувся процес експансії держави у статутному капіталі банківської системи з 6 до 40%. Обсяги збитків провідних державних банків, таких як ПАТ «Державний ощадний банк України» (у 2014 році – 8,5 млрд грн збитків, у 2015 році – 7,8 млрд грн збитків), АТ «Укресімбанк» (у 2014 році – 9,8 млрд грн збитків, у 2015 році – 9,0 млрд грн збитків) (НБУ, 2016). Це вказує на цілу низку проблем їх функціонування та незадовільну якість корпоративного управління. Тому обумовлюється необхідність розробки Стратегії управління державними банками.

Отже, ми вважаємо, що стратегічною метою економічної політики повинне стати виведення України у високотехнологічні промислові лідери Європи і суттєве зростання рівня життя всього суспільства на стабільній якісній основі. Україна має для цього ключовий ресурс – потужний інтелектуальний капітал, високий потенціал розвитку інформаційних технологій, що на сучасному етапі становлення світової економіки є визначальним фактором глобальної конкурентоспроможності. Головною причиною кардинального відставання України від інших країн Європи є низька якість і корумпованість державного управління, кланово-олігархічний інституційний уклад, що консервує відсталий тип розвитку за моделлю сировинного придатку глобальної економіки і заглиблення країни у «пастку бідності». Для досягнення стратегічної мети економічної політики необхідно виконання наступних ключових завдань:

- кардинальне підвищення якості державного управління на рівні найвищих посад в Уряді, Національному банку та в інших інститутах влади;
- визначення в якості макроекономічного пріоритету інтенсивного розвитку високотехнологічної промисловості, науки, технічних і технологічних розробок, їх впровадження у виробництво і виводу на внутрішні і зовнішні ринки;
- Урядом має бути розроблений пакет стратегій і програм, які сформулюють ефективну промислову політику України;
- продовження мораторію на приватизацію земель сільськогосподарського призначення до виходу із кризи і зростання добробуту населення для забезпечення можливості повноцінної участі суспільства в майбутній приватизації.

Макроекономічні пріоритети Уряду повинні бути скоординовані з політикою НБУ. Повинне бути сприяння стабілізації валютного курсу як якоря для зниження інфляції. Для цього необхідним є: створення Координаційної Ради між Урядом і НБУ; підтримка і стимулювання виробництв, спрямованих на імпортозаміщення; запровадження системи стимулів для розвитку високотехнологічного експорту та підвищення мотивації експортерів для заведення в країну валютної виручки і стабілізації валютного ринку. Координація Уряду з НБУ повинна

також проявлятися у введенні мораторію на адміністративне підвищення цін і тарифів, у підвищенні ефективності управління державними банками, у залученні іноземного капіталу лише в рамках національної економічної політики із побудовою чіткої системи захисту національних інтересів України. Також слід зазначити, що при МЕРТ необхідно створити Громадську Експертну раду високотехнологічного розвитку економіки, яка повинна формуватися з професійних експертів за відкритою конкурсною процедурою.

На нашу думку, дуже важливою є розбудова на базі провідних науково-навчальних установ або обласних чи місцевих рад мережі регіональних центрів підтримки МСБ відповідно до кращих світових практик. До таких центрів залучатимуться представники бізнес-спільноти, банківської спільноти, різні кредитори та інвестори, які проводитимуть форуми з обміну досвідом, проводитимуть навчання з основ започаткування та ведення бізнесу, оцінку підприємницьких навичок діючих та потенційних підприємців, надаватимуть та організовуватимуть консультаційні послуги малим та середнім підприємствам в різних сферах підприємницької діяльності, а також фінансуватимуть перспективні бізнес-проекти. Потенційним ресурсом для «розігрівання» МСБ є молодь, тому вкрай важливо забезпечити матеріальну та інформаційну підтримку для розкриття творчого потенціалу молодих людей. Також заходом підтримки МСБ повинне бути розроблення та впровадження механізмів кредитної підтримки МСБ, таких як розвиток пільгового кредитування, розвиток фінансового лізингу, розвиток структурного рефінансування НБУ, розвиток мікрофінансування.

До стратегічних заходів також повинні увійти:

- розгорнення широкої інформаційної кампанії з підтримки як національного виробника, так і банків, які його кредитують;
- розроблення та впровадження механізмів підтримки банків, які надають кредити в пріоритетні галузі економіки, МСБ;
- реалізація стратегії розвитку державних банків як банків розвитку;
- поширення на всі державні банки повного гарантування державою вкладів населення;
- розроблення та впровадження механізмів для підвищення якості антикорупційної політики та корпоративного управління державних банків;
- запровадження нових вимог щодо платоспроможності і ліквідності банків відповідно до вимог ЄС.

Тепер представимо систему термінових заходів щодо вирішення проблем банківської кризи. Першочерговими кроками для зниження системних ризиків повинні бути:

- термінове призначення високопрофесійного та незалежного складу Ради НБУ;
- введення норм, які б унеможливили прийняття НБУ рішень з питань, до яких має залучатися Рада НБУ, у разі відсутності легітимної Ради НБУ;
- введення норм щодо надання членам Ради НБУ права бути присутніми на засіданнях Правління з правом дорадчого голосу;
- посилення персональної відповідальності Голови НБУ за неналежне виконання НБУ функцій;
- створення і розвиток при Раді НБУ потужного дослідницького й експертно-аналітичного центру.

Також повинна бути проведена реформа Національного банку щодо монетарного і валютного регулювання. На першому етапі для оптимізації управління ліквідністю банківської системи, валютної стабілізації і зниження інфляції має бути здійснений перехід від домінування операцій постійного доступу до дискреційної монетарної політики, спрямованої на досягнення оптимального рівня ліквідності і стимулювання кредитування реального сектору. Ключовою умовою для цього є те, що в якості основних операцій управління ліквідністю банківської системи повинні стати операції РЕПО та інші операції на відкритому ринку, які повинні складати домінуючу частину обсягу всіх операцій НБУ з управління ліквідністю банківської системи, на відміну від операцій постійного доступу, які повинні мати невеликий обсяг і використовуватись переважно для технічних функцій виконання банками щоденних нормативів, а також для визначення коридору процентних ставок міжбанківського ринку. На другому етапі за умов виконання першого етапу стратегії стане можливим перехід до режиму гнучкого інфляційного таргетування (FIT – Flexible Inflation Targeting), що передбачає оптимальний компроміс між забезпеченням цінової стабільності і стимулювання економічного зростання.

Терміновими заходами також повинні бути:

- вирішення питань щодо реструктуризації зобов'язань за кредитами, наданими в іноземній валюті;
- вирішення питань щодо захисту прав кредиторів;
- запровадження запобіжних механізмів щодо віднесення банків до неплатоспроможних;
- вирішення питань щодо докапіталізації банківської системи.

Висновки. Для виходу з кризи і розвитку банківської системи України необхідне виконання таких ключових завдань:

- кардинальне підвищення якості державного управління на рівні найвищих посад в Уряді, Національному банку та в інших інститутах влади;
- визначення в якості макроекономічного пріоритету інтенсивного розвитку високотехнологічної промисловості, науки, технічних і технологічних розробок, їх впровадження у виробництво і виводу на внутрішні і зовнішні ринки;
- розбудова на базі провідних науково-навчальних установ або обласних чи місцевих рад мережі регіональних центрів підтримки та розвитку МСБ відповідно до кращих світових практик;
- розгорнення широкої інформаційної кампанії з підтримки як національного виробника, так і банків, які його кредитують;
- розроблення та впровадження механізмів підтримки банків, які надають кредити в пріоритетні галузі економіки, МСБ;
- реалізація стратегії розвитку державних банків як банків розвитку;
- запровадження нових вимог щодо платоспроможності і ліквідності банків відповідно до вимог ЄС;
- законодавче та організаційне забезпечення прийнятних механізмів контролю за діяльністю НБУ, посилення транспарентності НБУ;
- реформування політики Національного банку щодо монетарного і валютного регулювання.

Підсумовуючи дослідження, слід зазначити, що в корені всіх фундаментальних проблем економіки нашої країни лежить ментальна складова українського народу, яка характеризується низьким рівнем внутрішньої єдності людей і недостатнім «здоровим» патріотизмом. Як наслідок, відсутня глибока мотивація до спільних зусиль українців для підвищення рівня життя всього українського народу: кожен громадянин діє переважно у власних інтересах і ігнорує інтереси суспільства. Тому вкрай важливо виховувати в кожному українцеві почуття єдності з оточуючими і любов до своєї держави – у корені трансформувати менталітет українського народу.

Література

1. Стратегія розвитку банківської системи України 2016–2020: «Синергія розвитку банків та індустріалізації економіки»: Проект // Київ, 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kneu.edu.ua/userfiles/Credit_Economics_Department/afedra+bankspraviv/proekt_strategi.pdf.
2. Матеріали інформаційного сайту «Міжнародний валютний фонд» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://data.imf.org/?sk=9F855EAE-C765-405E-9C9A-A9DC2C1FEE47&ss=1412342664798>.
3. Матеріали інформаційного сайту «Національний банк України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593.
4. Матеріали інформаційного сайту «Державна служба статистики України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2003/vvp/vvp_kv/vvp_kv_u/arh_vvp_kv.html.
5. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=19452983>.
6. «Звіт про фінансову стабільність» Національного банку України, червень 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=32241744>.
7. Стратегія розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=153c3c70-9f02-48bd-b1f8-3e39c25d965e>.
8. Fohlin C. Relations hip Banking, Liquidity, and Investment in the German Industrialization/ C. Fohlin// Journal of Finance. — 1998, — № 53 (5). — P. 1737—1758.
9. Lamoreaux N. Insider Lending: Banks, Personal Connections, and Economic Development in Industrial New England / N. Lamoreaux. — Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
10. Calomiris Ch. The Costs of Rejecting Universal Banking: American Finance in the Serman Mirror, 1870—1914 / Ch. Calomiris // Coordination and Information: Historical Perspective on the Organization of Enterprise / Ed. by N. Lamoreaux, M. Daniel. — Chicago and Condon : University of Chicago Press, 1995. — P. 257—315.
11. Tirole J. The Theory of Corporate Finance / J. Tirole. — Princeton : Princeton University Press, 2006.

12. Aizenman J. Financial Development and Output Growth in Developing Asia and Latin America: A Comparative Sectoral Analysis / J. Aizenman, Y. Jinjark, D. Park // NBER Working paper. — 2015. — No. 20917, - P. 1—37.
13. La Porta R. Corporate Ownership Around the World / R. La Porta, F. Lopez-de-Silanes, A. Shleifer // Journal of Finance. — 1999. — No. 54 (2). — P. 471—517.
14. Cull R. Related Lending and Banking Development / R. Cull, S. Haber, M. Imai // World Bank Policy Research Working Paper. — 2011. — No. 5570, — P. 1—41.
15. Eichengreen B. Financial Stability / B. Eichengreen // Memorandum on Behalf of the International Task Force on Global Public Goods. — 2004. — Jan. 26. — P. 1—16.
16. Laeven L. Insider Lending and Bank Ownership: The Case of Russia / L. Laeven // Journal of Comparative Economics — 2001. — No. 29. — P. 207—229.
17. Klomp J. Bank regulation, the quality of institutions and banking risk in emerging and developing countries: An empirical analysis / J. Klomp, de J. Haan // Emerging Markets and Trade. — 2014. — Vol. 50. — No. 6. — P. 19—40.
18. How Do Financial Systems Affect Economic Cycles? // World Economic Outlook. — IMI : Wash., D. C, 2006. - Sept. — P. 1—34.

References

1. Development strategy for banking system of Ukraine in 2016-2020 " Synergy of development of banks and industrialization of economy": Project// Kiew, 2016 [E-resource]. - Retrieved from http://kneu.edu.ua/userfiles/Credit_Economics_Department/afedra+bankspravi/proekt_strategi.pdf.
2. Information site materials "International Monetary Fund" Retrieved from <http://data.imf.org/?sk=9F855EAE-C765-405E-9C9A-A9DC2C1FEE47&ss=1412342664798>.
3. Information site materials "National Bank of Ukraine" Retrieved from https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593.
4. Materials of information site "State Statistics Service of Ukraine" Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2003/vvp/vvp_kv/vvp_kv_u/arh_vvp_kv.html.
5. Comprehensive Program of the Ukrainian Financial Sector Development up to 2020 Retrieved from <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=19452983>
6. "Finance stability report" of National Bank of Ukraine, June 2016 [E-resource]. - Retrieved from <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=32241744>.
7. Development strategy for small and medium entrepreneurship in Ukraine for the period until 2020 Retrieved from <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=153cbc70-9f02-48bd-b1f8-3e39c25d965e>.
8. Fohlin, C. (1998). Relations hip Banking, Liquidity, and Investment in the German Industrialization. *Journal of Finance*. 53 (5). 1737—1758.
9. Lamoreaux, N. (1994). Insider Lending: Banks, *Personal Connections, and Economic Development in Industrial New England*. Cambridge: Cambridge University Press.
10. Calomiris, Ch. (1995). The Costs of Rejecting Universal Banking: American Finance in the Serman Mirror, 1870—1914. / N. Lamoreaux, & M. Daniel. (Eds.), *Coordination and Information: Historical Perspective on the Organization of Enterprise*. (pp. 257—315) Chicago and Condon : University of Chicago Press.
11. Tirole, J. (2006). *The Theory of Corporate Finance*. Princeton : Princeton University Press.
12. Aizenman, J., Jinjark, Y., & Park, D. (2015). Financial Development and Output Growth in Developing Asia and Latin America: A Comparative Sectoral Analysis. *NBER Working paper*. 20917, 1—37.
13. La Porta, R., Lopez-de-Silanes, F. & Shleifer, A. (1999). Corporate Ownership Around the World. *Journal of Finance*. 54 (2), 471—517.
14. Cull, R., Haber, S., & Imai, M. (2011). Related Lending and Banking Development. *World Bank Policy Research Working Paper*. 5570, 1—41.
15. Eichengreen, B. (2004, January 26). Financial Stability. *Memorandum on Behalf of the International Task Force on Global Public Goods*. 1—16.
16. Laeven, L. (2001). Insider Lending and Bank Ownership: The Case of Russia. *Journal of Comparative Economics*, 29, 207—229.
17. Klomp, J., & Haan, de J. (2014). Bank regulation, the quality of institutions and banking risk in emerging and developing countries. An empirical analysis. *Emerging Markets and Trade*. Vol. 50. 6, 19—40.
18. How Do Financial Systems Affect Economic Cycles? (2006, September). *World Economic Outlook*. IMI Wash., D. C, 1—34.